

Eğitim Neye Yarar?

Fikret Başkaya

Her tarihsel dönemde ve her toplumda bir “eğitim sistemi” bulunur, söz konusu eğitim sistemi, geçerli egemenlik ilişkilerini, toplumsal hiyerarşiyi, toplumsal kutuplaşmayı, eşitsizlikleri yeniden üretip, devamlılığını sağlama işlevi görür. Eğitim, okul, eğitilmiş insan, uzman, uzmanlık, vb. mutlaka “olumlu bir şey” olarak sunulur ve ekseri öyle de sanılır. Oysa, herşeyde olduğu gibi, eğitimin de çelişik veçheleri olan bir süreç olarak anlaşılması gerekir... Bugün dünyada geçerli “eğitim sistemleri” kapitalist üretim tarzının bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Kapitalizm öncesi dönemde bugünkünden farklı bir “eğitim sistemi” vardı. Söz konusu eğitim sistemi, tarıma dayalı egemenlik ilişkilerini meşrulaştırma ve yeniden üretme işlevine koşulmuştu. İster kapitalist,

isterse prekapitalist dönemlerin “eğitim sistemleri” olsun, eğitimin amacı, egemen sınıfın egemenliğini, dolayısıyla sınıfsal çıkarları gerçekleştirmek, yeniden üretip devamlılığını sağlamaktır.

Kapitalizm öncesi dönemde eğitimin ‘temel işlevi’ ezilen-sömürülen sınıflara *gönüllü köleliği* kabullendirmektir. Eğitim dine [teolojiye] dayanırdı ve toplumsal eşitsizlikler *Tanın iradesinin bir gereği* sayılırdı. Kapitalizm ve onunla yaşıt olan *modernite* sonrasında “eğitim sistemleri” artık dine [teolojiye] değil, rasyonalizme [*akla*] dayanıyordu veya dayandığı söyleniyordu, ama söz konusu *akıl* yeni egemen sınıf olan burjuvazinin [kapitalist sınıfın] *aklıydı*. Dolayısıyla, ezilen ve sömürülen sınıflar bakımından *önemli bir değişiklik* söz konusu

değildi. Dine dayalı eğitim veya okul sistemi insanları din adına, *Tanrı* adına *alikleştirip*, *ahmaklaştırıp*, gerçeği anlama yeteneklerini dumura uğrattıyordu. Akla [*rasyonalizme*] dayandığı söylenen laik eğitim de aynı şeyi başka gerekçelere dayandırıyor. Zira, laik eğitim de kendi *kutsallarını* üretmişti, üretmek zorundaydı. Kapitalizm öncesi dönemde insanlar Tanrı/Kral veya Tanrı'nın yeryüzündeki 'vekili' olan Padişah'ın, İmparator'un otoritesine itaat etmek 'zorundayken', laik olduğu söylenen 'modern' dönemde, Tanrı/Kral'ın, imparatorun, sultan'ın yerini *ulu önder*, *vatan- millet*, *özel mülkiyetin kutsanması*, *devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü*, *otoriteye itaat*, vb. gibi safsatalar aldı. Son iki yüzyıl, laiklik adına, modernlik adına nice *laik dinlerin* peydahlandığına tanık oldu... Dolayısıyla, laik eğitim de dine dayalı eğitim gibi *ideolojik köleliği* sağlama ve sürdürme işlevi gördü, görüyor. Laik okulların temel işlevlerinden biri veya başlıcası, genç nesilleri *alikleştirmek*, *düşünme* ve *muhakeme yeteneklerini dumura uğratmaktır*, ama söylem farklıdır. Aslında egemen ideoloji tarafından yüceltilen mevcut okullar, bir tür *gönüllü köle* üreten fabrikalardır...

Kapitalizm öncesi dönemin toplumlarında veya egemenlik sistemlerinde devlet topluma dair fazla sorumluluk almazdı. Mesela, işgücünün eğitimi devletin ilgi alanı dışındaydı. Esnaf örgütleri [loncalar] tarımsal üretimin gerektirdiği 'sanayi araçlarını' üretti. Yetişkin işgücü de "çıkarlık sistemi" tarafından sağlanırdı. Kaldı ki, söz konusu dönemde, bugünkü anlamda bir *kamu hizmeti* anlayışı da mevcut değildi.

Eğitim nedir veya nasıl olmalıdır sorusu, bu sorunun *kimin tarafından* sorulduğuna göre farklı cevaplar gerektirecektir. Bu soru, egemen sınıf tarafından, bir kadın tarafından, bir etnik unsur tarafından, dili ve kültürü 'laiklik, modernlik, birlik-bütünlük, vb.' adına yasaklanmış bir topluluk tarafından, sistem içindeki konumu gereği sömürülen ve ezilen bir sosyal sınıf tarafından, vb. sorulabilir ve her seferinde verilecek cevaplar da farklı olur,... Bence, temel soru, son tahlilde bütün bunları kapsayan *sınıfsal konumlanıştan* hareketle sorulandır. Zorunlu olarak 'kısa' olmak durumunda olan böyle bir yazıda, eğitimin işlevi, esas itibarıyla de kapitalist toplumda ve onun 'küreselleşme' olarak sunulan bugünkü evresindeki işlevini burada derinlemesine tahlil etmemiz mümkün değil. O zaman, olabildiğince anlaşılır bir özet yapmaktan başka seçenek yok.

Sömürü düzeninin sürdürülmesinde çıkarı olan egemen sınıf için *eğitim nasıl olmalıdır* sorusunun cevabı bellidir. Kapitalist toplumda eğitim, 'küreselleşme' denilen [ama aslında hiçbir *orijinallik* ve yenilik unsuru içermeyen] son dönem öncesinde başlıca dört işlev görüyordu: 1. Geçerli 'eğitim literatüründe' kibarca *sosyalleşme* denilen, genç nesilleri uysal, itaatkâr. disiplinli, 'kibar' tüketiciler, kredi kartı kullanabilir 'sayın seyirciler', durumuna getirmek; 2. Devletin *ideolojik aygıtı* işlevi görmek, başka bir ifade ile, egemen sınıfın [bizde komprador rejimin] meşruluğuna ve *değişmezliğine* kitleleri inandırmak, genç nesillerin beyinlerini gerçek dışı safsatalar ve yalanlarla doldurup, onları düşünemez, muhakeme edemez, soru soramaz, gerçekle-yalan, doğruyla-yanlış arasında ayırım yapamayan, apolitik, pasif- edilgen unsurlar, velhasıl *gönüllü köleler* durumuna getirmek. İnsanları devletin *kutsallığına* ve *değişmezliğine* inandırmak; 3. Toplumsal eşitsizlikleri [sınıfsal farklılıkları] meşrulaştırıp kabullendirmek. Fakat, sadece toplumsal eşitsizlikleri, sömürüyü, yağma ve talanı meşrulaştırmak değil, aynı zamanda *yeniden üretip-derinleştirmek*. [Elbette toplumların sınıflara bölünmesi, dolayısıyla toplumsal eşitsizlikler eğitim sistemiyle başlamadı ama okul sistemi geçerli eşitsizlikleri ve hiyerarşi sürdürüp derinleştirme işlevi gördü, görüyor]; 4. Kapitalist sermaye birikiminin ihtiyacı olan iş gücünü ve devlet aygıtının ihtiyacı olan bürokratik-teknik kadroları yetiştirmek. İşte sermaye egemenliği demek olan tüm kapitalist toplumlarda eğitimin bu dört işlevi okulun veya eğitim sisteminin vazgeçilmez işlevleridir.

Kabaca, 1980 öncesinin bu dört işlevine, küreselleşme çağında bir yenisi daha eklenmiş durumda: 5. Bizzat eğitimin bir mal, bir meta kategorisine indirgenmesi, bir artı-değer sömürüsü aracı veya *sermayenin değerlendirme alanı* haline gelmesi... Aslında *küreselleşme* olarak bilinen, sermayenin içine sürüklendiği "yapısal kriz" den çıkmak için giriştiği çabaların tezahürleridir. Zira, "yapısal kriz" dünya ölçeğinde talebin daralmasının sonucu olarak ortaya çıktı, bu da sermayenin kâr oranlarının düşmesi, başka bir ifade ile sermayenin *değerlenme / değersizleşme* sorunuyla yüz yüze gelmesi demektir. Sermayenin değersizleşme/ değerlendirme sorununu çözülebilmesi için, yeni *değerlenme* alanları bulması gerekiyordu. Ve, o zamana kadar kamu hizmeti denilip devlet tarafından sağlanan hizmet alanları sermaye için

bir *kurtuluş* olarak görülmeye başlandı. İşte özelleştirmelerin gerçek nedeni budur. Burjuva ideologları, 'aydın' denilen mektepli taife [diplomalılar], herşeyi bilen köşe yazarları, Nobel ödüllü iktisat profesörleri, siyasetçiler, vb. tarafından özelleştirme lehine ileri sürülen tüm gerekçeler yalandı, saçmaydı, hiçbir iç tutarlılığı ve inandırıcılığı yoktu. Ama insanlar inandırıldı... Bu durum, *bilimsel* denilen bilginin *ideolojik karakteriyle* ve ideolojik kölelikle doğrudan ilgilidir. Başka bir ifade ile, ideolojik safsataların bilim diye okullarda, üniversitelerde öğretilmesi-pazarlanmasıyla ilgilidir [Bu önemli sorunun tartışmasına burada girmiyorum]. Ne yazık ki, bu dünyada insanların birşeye inanmaları için o *şeyin* her zaman bir gerçekliğe tekâbül etmesi [denk düşmesi] gerekmiyor... Fakat sermayenin değerlendirme alanı olarak gördüğü sadece, eğitim, sağlık, sosyal, güvenlik, belediye hizmetleri, vb. gibi kamu hizmeti kategorisine girenler değildi. O zamana kadar piyasa için mal ve hizmet üreten ve bizde Kamu İktisâdi Teşebbüleri [KİT] denilen kuruluşlar da [SEK, TEKEL- TÜPRAŞ, EREĞLİ DEMİR ÇELİK, TELECOM, v.b.] sermayenin ağzını sulandırıyor. Bu kuruluşların 'uluslararası bit pazarına düşürülerek', çokuluslu şirketler de denilen emperyalist sermaye ve 'yerli' uzantıları tarafından yağmalanması, *piyasa ekonomisinin* ve *iktisat biliminin* bir gereği olarak sunuldu... İnsanların bu durumdan pek rahatsızlık duymaması, üzerinde önemle ve ısrarla durulması gereken bir husustur...

Şimdilerde eğitim, sermaye için çok kârlı bir değerlendirme alanı haline geliyor ve hızlı bir tempoyla da özelleştiriliyor. Dünya Bankası *okulun amacının ticari işlemlerin gelişmesini teşvik etmek* olduğunu ilan ediyor. Daha şimdiden sadece OECD ülkeleri eğitim sektörü pazarı portesinin 875 milyar Euro olduğu söyleniyor ki, bu yaklaşık dünya otomotiv pazarının işlem hacmine eşittir... Eğitimin tipik bir kapitalist faaliyet alanı haline gelmesi için, eğitim örgütlenmesinin ve pedagojik sistemin 'emek piyasasının' ihtiyacıyla uyumlandırılması, eğitimin ileri teknoloji alanlarını [enformasyon ve iletişim] destekleyecek biçimde yeniden dizayn edilmesi, nihayet bizzat eğitimin piyasaya dönüştürülmesi, bu amaçla da bir kamu hizmeti olmaktan çıkarılması, özelleştirilmesi gerekiyor. Bu sürecin sonucunda eğitim sadece bir meta haline gelmekle kalmıyor, bizzat okul da bir yabancılaşma işlevi görüyor. Okul tipik bir kapitalist işletme, eğitim bir mal gibi görülüyor bu

amaçla okullara *işletme (şirket) kültürü* sokuluyor. Yüksek öğretimde ve eğitimin tüm aşamalarından eğitim şirketlerin faaliyet alanı haline geliyor. Şirket üniversitelerinin sayısı 1994 de 400 den 2004 de 1600'e çıkmış durumdaydı. Motorola Üniversitesi bunların en çok bilinenidir ve yıllık bütçesi 120 milyon dolardır... 21 farklı ülkede 99 şubesi var. Daha şimdiden İnternet aracılığıyla yapılan eğitim sonucu verilen diplomalar geçerli sayılıyor... Dünya Bankası 2010 yılında şirket üniversiteleri sayısının 'geleneksel üniversitelerden' daha fazla olacağı tahmininde bulunuyor... ABD'de 33 eyalet "İnternet Üniversitesine" sahip.

Bu özelleşme, paralılaşma, metalaşma sürecinin halen aşırı düzeyde eşitsiz olan eğitimi daha da eşitsiz hale getirmesi kaçınılmazdır. Bundan sonra ikili yapı daha da belirgin hâl alacaktır. Bir tarafta zenginlerin okulları, diğer tarafta giderek değersizleşen "çöplük okullar"... Bu süreç "demokratik okul" idealinden daha da uzaklaşmak, bilginin dünyayı anlama işlevinin daha da zayıflaması anlamına geliyor. İnsanlık bilginin bir kâr aracına dönüştürülmesine, kapitalistler tarafından sadece kendi dar çıkarları için araçlaştırılmasına razı olacak mı? Oysa, eğitimin insan potansiyelini geliştirmesi, insanı özgürleştirilmesi, insânî emansipasyonu gerçekleştirilmesi gerekiyor. Küreselleşme çağında eğitim bütünüyle kâr etmenin ve insanları köleleştirmenin bir aracına dönüşüyor... Bugünkü eğitim sistemi giderek sermayenin kâr etmesine yarayan "uzman cahiller" yetiştiriyor, sorgulayan yurttaşlar değil. Bu yüzden egemen düzen *uzmanı* ve *uzmanlığı* boşuna yüceltmiyor. Fakat, çelişik bir durum da söz konusu, teknolojinin gelişmesine paralel olarak, toplam işgücü içinde vasıfsız işçilerin oranı sürekli artıyor... İşsizlerin ve işretişilerde çalışanların da. Aslında bu durum, kapitalist sermaye birikiminin doğal tezahürüdür. Velhasıl bir yanda söylem diğer yanda gerçek...

Bu süreç karşısında öğretmenler, öğretim üyeleri genel olarak eğitimciler ve örgütler nerede duruyor? İkinci emperyalistler arası savaş öncesinde okul sadece egemen sınıfın çocuklarına açıktı. İkinci Savaş sonrasında emperyalist ülkelerde işçi sınıfının, Üçüncü Dünyada da ezilen hakların mücadelesi sonucu, okulun kapısı işçi sınıfı ve diğer mütevazı kesimlerin çocuklarına da açıldı. Bu dönemde hem okullaşma oranı büyüdü hem de eğitici kadroda önemli bir artış oldu. Öğretmen ve öğretim üyesi sayısı arttı. Fakat, bir taraftan bizzat aldıkları eğitim, diğer taraftan da egemen ideolojinin genç

nesillerin kafasına sokma işlevine koşulmuş olması itibarıyla, bu kesimin sınıf mücadelesi içindeki konumu *problemlidir*. Okulda öğretmen, devleti, otoriteyi temsil eder. Bu niteliği itibarıyla öğretmen-öğrenci ilişkisi, otorite ve otoriteye maruz olan ilişkisidir. Öğrenci öğretmene itaatsizlik yaptığında, otoriteye, devlete karşı gelmiş sayılıp cezalandırılır. Bu yüzden okullarda asıl yapılan eğitmek değil, disipline etmek, *uyumlandırmak, hizaya getirmek, öğrenme güdüsünü, tecessüsünü ve bilimsel-entellektüel yaratıcılığı yok etmektir...* Velhasıl asıl yapılan öğrencideki yaratıcı potansiyeli ve yeteneği geliştirmek değil, bastırmak, ezmektir... Bu tip kurumlar gerçekten eğitim kurumları mıdır?

Bir kere öğretmen kitlesi *uzmanlaşmadan* ötürü gerçeği kavrama sorunuyla karşı karşıyadır. Bu durumu aşabilmesi özel çabayla mümkün ve öğretmen çoğunluğu böyle bir çabaya girmiyor. İkincisi, okullarda “ *farklı oldukları bilinciyle* ” yetişiyorlar. Bu onların sınıf mücadelesine katılıp etkin olmalarını engelliyor. Oysa, emeklerinden başka satacak birşeyleri olmaması itibarıyla işçi sınıfına dahildirler. Sınıf mücadelesinde sorun, bu kesimin sadece egemen ideolojiyi (resmi ideolojiyi) en çok içselleştiren bir kesim değil, aynı zamanda egemen ideolojiyi genç nesillere aktaran bir kesim olmasıyla ilgilidir. Eğitimin özelleştirilmesine, metalaşmasına, bir kâr aracına dönüştürülmesine öğretmen ve öğretim üyeleri [üniversite üyeleri] tarafından ciddi bir tepki gelmemesi doğrudan bu durumla ilgilidir. Türkiye’de *özel dersane-devlet okulu ikiliği* üzerinde ısrarla durulması gereken bir saçmalaktır. Oysa, öğretmen kitlesi bu kepezeliğe karşı çıkmak yerine, özel dershanelerden bir kırıntı kapmak için çırpınıyor. Bunlar arasında eğitimin özelleştirilmesine karşı olan sendikaların üyeleri de var... Bir öğretmenin hem devlet okulunda hem de özel dershane çalışması, kendini inkâr etmesidir ve önemli bir etik sorundur. Okulda öğretmediğini 200 metre ötedeki özel dershane öğretmek ne demektir? Bu son derecede rahatsız edici bir saçmalaktır. Aslında Türkiye’de eğitim daha şimdiden önemli ölçüde özelleştirilmiş durumda. Devlet okulları özel dershanelere müşteri sunan kurumlara dönüşüyor... Velhasıl, garip bir ‘ *işbölümü* ’ oluşmuş durumda...

Eğitim özelleştirilip, kapitalist patronların işi haline geldikçe, eğitim de aynı deterjan gibi bir “ürüne” dönüştükçe, eğitim emekçilerinin memur bilincinden uzaklaşması mümkün olabilir. O

zaman eğitimciler de diğerleri gibi sadece işgücünü satan unsurlar olduğunu anlayacaklardır.

Fakat akılda tutulması gereken husus şudur: Okul sistemi esas itibarıyla egemenlik üretse de, bilimsel bilginin niteliğinden ötürü, egemen sınıfın ideolojik egemenliği hiçbir zaman tam ve kesin değildir. Dolayısıyla, öğretmen yetişkinse, bilinçliyse, onun ilerici-özgürleştirici işlevini bütünüyle yok etmek mümkün değildir. Eğitim ne kadar köleleştirici, ne kadar baskıcı olursa olsun, edinilen bilginin mevcut egemenlik ilişkilerini anlama ve değiştirme işlevi bütünüyle yok edilebilir değildir. Aksi halde işimiz iyice zorlaşır... Zira, çelişik olarak, kapitalizm sadece emekçi sınıfı *yabancılaştırmakla* kalmıyor, aynı zamanda onun eline özgürleşmenin, kurtuluşun araçlarını da veriyor. Bu yüzden bir başına eğitilmiş insan sayısının artması, yüceltilmesi gereken bir şey değildir. Unutmamak gerekir ki, 1930’lu yıllarda Almanya dünyanın en eğitimli ülkesiydi ama bu ‘eğitilmiş’ ülkede başka hiçbir yerde olmadığı kadar kitap yakılmıştır... Başta da söylediğimiz gibi, her tarihsel-toplumsal süreci, *çelişik veçheleri* itibarıyla kavramak durumundayız...Bütün sorun *bilgiyi* kapitalistlerin ve onların devletinin elinden alıp, bir özgürleşme aracına dönüştürüp-dönüştürmemekle ilgilidir. *Dünyayı değiştirmek için okulu değiştirmek, okulu değiştirmek için de sistemi değiştirmek gerekiyor...* Bu diyalektik bütünlük bir kere anlaşıldı mı, artık önümüz açık demektir...

